

РОЛЯТА НА РАЗУМА ЗА ПОЗНАВАНЕТО НА БОГА ЧРЕЗ ТВОРЕНИЕТО СПОРЕД МАРК МИНУЦИЙ ФЕЛИКС

Атанас Ваташки

Резюме: Християнството разглежда света като средство, което води до познание на Бога. Чрез своя разум, даден му от Бога, взирайки се в творението, както и в самия себе си, човек може да разбере, че съществува Бог, Който е Творец на този свят; може да разбере някои неща за Него. Статията разглежда тези въпроси през погледа на раннохристиянския апологет Марк Минуций Феликс.

Ключови думи: християнство, разум, ум, творение, познание, човек

THE ROLE OF REASON FOR THE KNOWLEDGE OF GOD THROUGH CREATION ACCORDING TO MARCUS MINUCIUS FELIX

Atanas Vatashki

Summary: Christianity views the world as a means that leads to knowledge of God. Through their reason, given to them by God, peering at the creation and within themselves, people can understand, that God exists; can understand some things about Him. The article deals with these issues from the perspective of the early Christian apologist Marcus Minucius Felix.

Key words: Christianity, reason, mind, creation, knowledge, person

„Защото онова, що е невидимо у Него, сиреч, вечната Му сила и Божеството, се вижда още от създание мира чрез разглеждане творенията“ (Рим. 1:20)

„Този, който не знае какво е светът, не знае къде се намира. Онзи, който не знае защо съществува светът, не знае кой е, нито защо съществува светът. Но който не знае нито едно от тези неща, не би могъл да каже защо съществува самият той“ (Марк Аврелий 2017, II, 8)

Християнството разглежда природата като едно средство, чрез което може да се добие някакво, макар и ограничено познание за Бога. Той, чрез света, който е сътворил, ни дава възможност да познаем Него – Творецът на този свят. Материята не е част от Бога, не е Самият Той, а нещо, което съществува по Неговата воля и чрез което Той разкрива Своето всемогъщество и промисъл. Светът е сътворен, заради човека. „Цялата видима вселена е създадена заради човека, а човекът е създаден за единение с Бога“ (Йер. Дамаскин Кристенсен 2008). И вниквайки в нея със своя разум, човек може да се приближи до Бога (срв. Евтимий 1940, с. 20). Първоначално създадения от Бога свят е дори в още по-добро състояние от този, в който живеем сега, защото в него липсват грехът и смъртта. Смъртта, която води до развала и страдание, до, в известен смисъл, частично унищожаване на творението, възниква в резултат на престъплението на човека, на отделянето му от Бога. Но първоначалната красота на творението ще бъде възстановена при настъпването на Второто Христово пришествие, когато ще бъде унищожена завинаги смъртта (срв. 1 Кор. 15:26, Откр. 21:4).

1. Марк Минуций Феликс и неговото съчинение „Октавий“

Марк Минуций Феликс¹ принадлежи към групата на раннохристиянските автори, наречени „апологети“. Техните произведения, които наричаме „апологии“, се създават във връзка с това, че римското общество, държава и интелектуален езически елит отправят различни клевети и обвинения към християните. Тези обвинения водят до презрение към християнството, преследването му, както и поставят пречки пред разпространението на спасителното му послание. Както отбелязва изследователят Лесли Барнард, появата на християнските апологети е свидетелство, че Църквата възприема сериозно тези лъжливи обвинения. Защитниците на християнството се стремят да ги опровергаят и да покажат, че християнството не е просто един от многото култове в империята, а възплъщение на най-благородните учения на гръцката философия и представлява *самата истина* (срв. Barnard 1997, с. 2)².

Марк Минуций Феликс е роден е през II в., вероятно в град Цирта (сега гр. Константин в Алжир), Северна Африка. Цирта е столица на берберската държава

¹ За този християнски апологет вж.: Цоневски 1986, с. 119-121; Цветкова-Глазер 2015, с. 97-98; Mathiassen 2014, с. 185-198.

² За обобщение на отправяните обвинения срещу християните вж. Цоневски 1958, с. 194-195.

Нумидия, която по-късно римляните превземат (срв. Mathiassen 2014, с. 186-187). На база на произведението му „Октавий“³ по косвен път може да се приеме, че той принадлежи към добре образованите горни слоеве от населението, както и че има добри познания по риторика, философия, литературна история и религия (срв. Mathiassen 2014, с. 186). Първоначално е езичник, но в зряла възраст се обръща към християнството. Обръщането си описва като процес на издигане отвъд разпръскващите се мъгли и бездната на тъмнината и като влизане в светлината на истинската мъдрост (срв. Минуций Феликс 1974, I).

Единственото запазено съчинение на Марк Минуций Феликс е неговият диалог „Октавий“. Той се провежда на философска основа и в него участват самият Марк Минуций, приятелят му Октавий, както и езичникът Цецилий. Творбата е написана в памет на починалия Октавий. Той е описан като „добър приятел“, с „изключителна почтеност“, към когото Марк Минуций изпитва „силна топлина“. Двамата приятели са в „пълна хармония“, в „единна воля“, „в един ум“⁴. И когато Марк Минуций решава да стане християнин, Октавий не само, че не го изоставя като приятел, но и сам приема християнството. За загубата му Марк Минуций Феликс скърби особено дълбоко (срв. Минуций Феликс 1974, I). На база на вътрешни насоки в съчинението, използването на част от него в творбата „Идолите не са богове“ (от 248 г.), както и изследване на взаимовръзката на „Октавий“ с *Апологията* на Тертулиан, може да се направи извод, че съчинението е писано през първата половина на III в., вероятно първата третина на века (срв. Clarke 1974, с. 8-12). Диалогът е наричан „перлата на апологетичната литература“ (срв. Mathiassen 2014, с. 186). Една от целите му е да покаже на римската интелигенция, незаинтересована от християнството, заради липсата на изящност на изказа в Свещеното Писание, че и християнството може да представи своите истини по начин, който може да се услади на образования и същевременно запознат с риториката римлянин (срв. Clarke 1974, с. 13, 16-17, 22-25).

³ За „Октавий“, неговия литературен и исторически контекст срв. Clarke 1974, с. 5-50. Посочките към „Октавий“ са по това издание. За съчинението на български език вж. Николов 2009.

⁴ Предвид царящото единомислие между Марк Минуций и Октавий, първият избира да говори чрез своя приятел. Заради това единомислие не е толкова значим въпросът за това къде свършва речта на Октавий и къде започва мисълта на Марк Минуций. Защото който и от тях да изрече тези неща, те биха звучали по същия начин.

Разглеждайки въпросът за отношението на християнския апологет към ролята на разума за придобиването на познание за Бога чрез заобикалящия ни свят, ще спрем вниманието си върху два основни пункта, свързани с неговата мисъл:

(а) Виждане за ролята на разума като познавателна функция; (б) Виждане за природата като средство за познание на величието на Създателя.

2. Виждане за ролята на разума като познавателна функция

В диалога езическият противник на християнството – Цецилий, твърди, че за него е непоносимо хора, които нямат специално образование, пари и умения, да дискутират за небесните въпроси. Това елитарно виждане стеснява кръга на тези, които могат, до шепа образовани и богати хора, и цели да изключи повечето от християните. Противно на тази теза, Минуций Феликс смята, че по природа *всички хора*, без разлика от възраст, пол или социално положение в обществото, са „родени със способността да разсъждават и със силата на разбирането“ (срв. Минуций Феликс 1974, XVI, 5). Всеки човек би могъл да възприеме истината за Бога и смисъла на живота. Според Минуций Феликс хората са „дарени със силата на словесността и разума, което ни прави способни да познаваме, чувстваме и подражаваме на Бога“. От което следва, че вярата в Бога, познанието за Него и желанието за уподобяване на Бога са свързани с разума. Поради този дар на разума от човека се очаква да не остава в невежество за въздействащото върху него небесно сияние (срв. Минуций Феликс 1974, XVII, 2).

По времето на написването на „Октавий“ християнството е непозволена религия. Поради тази причина християните нямат храмове. Това води до обвинения срещу тях от езичниците. Минуций отговаря, обяснявайки, че за християнството е от значение не мястото, в което се извършва богопоклонението, а съдържанието му, промяната у човека, до която то води. Според него по-добре от това да се издигат храмове на Бога, е да Му се посветим с нашите умове и да Му отдадем сърцата ни. Бог няма нужда от животински жертви, но приемливи приноси за Него са „честно сърце, чист ум и безукорна съвест“ (срв. Минуций Феликс 1974, XXXII, 1-3).

Съществува основна разлика между човека и животните. За разлика от тях, неговите стремежи не се *ограничават* до удовлетворяване на телесните нужди. Човекът притежава по-висши стремежи. Марк Минуций обяснява това, като казва, че за разлика от

животните, които се „навеждат към земята, нямащи никаква друга цел в живота, освен да търсят храна... ние ходим с изправени глави, с поглед, насочен към небесата“ (Минуций Феликс 1974, XVII, 2). Хората гледаме към небесата, за които Свещеното Писание казва, че „проповядват славата на Бога“ (Пс. 18:1).

Наличието на разум у хората е предпоставка да доловят красотата и хармоничността на природата, както и да познаят, че е сътворена от един съвършен Разум.

3. Виждане за природата като средство за познание на величието на Създателя

И все пак това, че разумът е даден в природата ни, не означава, че трябва да се ограничим до този факт; не означава, че не трябва да полагаме усилия да живеем разумно. Ако не използваме сетивата или разума си, това обезсмисля факта, че ги имаме по природа. А не го правим, ако отказваме да разглеждаме вселената като завършена творба на Божествен Интелект, а приемаме, че тя е резултат от произволно събиране на различни частици (срв. Минуций Феликс 1974, XVII, 3). Тези разсъждения са насочени срещу вярванията на древните атомисти, но с пълно основание могат да бъдат приложени и спрямо съвременните атеисти, които отказват да признаят, че самото съществуващо, редът и разумността могат да произлизат единствено от един разумен Създател и Законотворец, разглеждайки ги вместо това като произхождащи от *сляпата случайност*, и при това аргументирайки позициите си със своята *вяра* в силата на разума. За Марк Минуций Феликс *едва ли би могло да има възглед, който да е по-далече от разума*. Няма нищо очевидно и неоспоримо от това, че съществува Божествено Същество, притежаващо трансцендентен интелект, Коего поддържа цялата природа (срв. Минуций Феликс 1974, XVII, 4).

Според римския автор трябва да се вгледаме в природата и в самите себе си, за да доловим това. Гледайки небето, украсено със звезди; дърветата, които получават живот от земята; потоците, бликащи от неизчерпаемите си източници; планинските върхове, заоблените хълмове и просторните равнини; замисляйки се относно смяната на деня и нощта, осигуряващи възможност, съответно, за работа и почивка; замисляйки се за звездите и нуждата от тях за ориентиране на мореплавателите; за редовната, но и плавно смяна на четирите сезона, така че да се избегнат резки температурни амплитуди; както и замисляйки се за красотата на човешкото тяло, ние можем да осъзнаем, че всичко е сътворено, поддържано и управлявано от Бога с промисъл; че от творението струи ред,

равновесие и красота. В този контекст на мисли, авторът нарича Бог „върховен Ръководител“, „върховен *Майстор*“ и „съвършен *Разум*“ (срв. Минуций Феликс 1974, XVII, 5-11; XVIII, 1-3.). Самият Бог е несътворен, нямащ начало или край, за разлика от света, и преди да го има света, Той е. Бог, заради Своята творческа дейност, може да бъде наречен, „Баща на вселената“ или „Баща на всичко“. Той „чрез Словото Си заповядва, чрез Разума Си подрежда и чрез Своята сила усъвършенства всекиго и всяко нещо, което съществува“ (срв. Минуций Феликс 1974, XVIII, 7).

По този въпрос Марк Минуций Феликс прави една аналогия, свързана, но и надхвърляща римския оратор и философ Марк Тулий Цицерон. Ако отидем в дом, в който е прекрасно погрижено за всичко, ние бихме помислили, че той си има ръководител, отговорен за него, който далеч превъзхожда всички хубави неща, които се намират в дома. По подобен начин като погледнем на вселената и съзрем в нея ред, законност и промисъл, ние трябва да вярваме, че съществува Ръководител, Баща на вселената, Който превъзхожда по красота и най-прекрасните ѝ кътчета (срв. Минуций Феликс 1974, XVIII, 4).

В контекста на езическото обвинение към християните, че не виждат Бога, на Когото се покланят (защото не правят идолски статуи), Минуций Феликс отговаря, че те вярват в Него. Но това не означава, че казаното е свидетелство, че вярата е просто една убеденост, породена от липсата на информация за предмета, защото християнският апологет добавя, че дори да не можем да видим Бога с физическите си очи, ние сме способни *да Го доловим*. Долавяме Го чрез вечно присъстващата Му сила, която съзираме в Неговите дела, в „гърма, в светкавицата... в ясното небе“. По същия начин ние не сме способни да видим и ветровете, но усещаме и виждаме последствията от тях – движението и разклащането на всичко около нас (срв. Минуций Феликс 1974, XXXII, 4-5).

Но присъствието на Бога може да се види или усети не само в околния свят, но и в човека: „Той не просто е много близо до нас; Той е дълбоко в нас“ (Минуций Феликс 1974, XXXII, 7). Тертулиан вероятно би добавил, че това намира израз във факта, че човешката душа е „по природа християнка“ (срв. Тертулиан 1991, XVII, 4-6).⁵

⁵ За душата християнският апологет пише: „Искате ли да ви докажем неговото съществуване чрез творенията му – толкова многобройни и прекрасни, които ни поддържат и крепят, които ни радват и ужасяват? Искате ли да ви го докажем чрез свидетелството на самата душа?

Макар и смазана от телесния си затвор, макар и обградена от лоши съветници, макар и обезсилена от

Макар, че Марк Минуций Феликс е античен писател, неговото време не е много по-различно от нашето. Сред философските му опоненти има политеисти, скептици и атеисти. И неговата мисъл е актуална и днес. Тя представлява едно свидетелство, че „Просвещенското“, но и постмодерно обвинение срещу християните за несъвместимостта на вярата им с разума, е дълбоко погрешно. Марк Минуций Феликс изгражда здрава връзка между тях, посочвайки, че разумът е Божествен дар за човека, който хората трябва да развият, и който в крайна сметка ни води към Него, Който Самият е съвършен Разум. И разглеждайки творението, чрез дадената ни способност да мислим и разбираме, вслушвайки се в Божествения глас на Откровението, чувайки Неговия глас в заобикалящия ни свят, както и в собствената си душа, човекът несъмнено би могъл да пусне котва в тихия пристан на Бога.

Използвана литература:

А. Извори

1. Марк Минуций Феликс. 1974. Октавий – по изданието: *The Octavius of Marcus Minucius Felix (Ancient christian writers)*, в прев. на G. Clarke. New York, N.Y./Ramsey, N.J.
2. Марк Аврелий. 2017. Към себе си. София, изд. Хеликон.
3. Тертулиан. 1991. Апология – по изданието: *Апология на християнството*, в прев. на Стела Панайотова. София, изд. Критика и хуманизъм.

Б. Вторична литература

1. Евтимий, архим. 1940. Потребност от откровение. Във: *Вяра и разум. Апологетически статии*. Русе, изд. Вяра и живот.
2. Николов, И. 2009. Философията като апология на вярата. Марк Минуций Феликс – „Октавий“. В: *Слово и образ, т. 3*. Велико Търново.
3. Цветкова-Глазер, А. 2015. Патрология. Раннохристиянски автори и произведения. София, изд. Комунигас.
4. Цоневски, И. 1958. Древните християнски апологети и гръцката философия – В: *ГДА 1957/1958*. София, Синодално издателство.
5. Цоневски, И. 1986. Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели.

похот и страсти, макар и поробена от лъжливи богове, все пак, когато дойде отново на себе си като след опиянение, като след сън, като след някаква болест и се усети здрава, тя назовава Бога само с това име, защото то принадлежи на истинския Бог. Всеобщият възглас е: „Велик е Бог, благ е Бог“ или „Каквото Бог дал“.

Душата го признава и за съдник с думите: „Бог вижда“ или „Уповавам се на Бога“, или „Бог ще ми въздаде“. О, свидетелство на една душа – по природа християнка! Като произнася всички тези слова, тя гледа не към Капитолия, а към небето, защото знае къде е престолът на живия Бог: от него и оттам е слязла тя“.

София, Синодално издателство.

6. Barnard, L. 1997. St. Justin Martyr. The First and Second apologies. Mahwah, New Jersey, Paulist Press.

7. Mathiassen, S. 2014. Minucius Felix, Octavius. – In defence of christianity: early christian apologists (Early christianity in the context of antiquity). Frankfurt, Peter Lang edition.

8. Йеромонах Дамаскин (Кристенсен). 2008. Православното светоотеческо разбиране за състоянието на човека и света преди грехопадението: <https://www.pravoslavie.bg> [Електронен ресурс към 05.02. 2020].

Автор: Атанас Ваташки

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Богословски факултет
редовен докторант по Християнска апологетика, nakata.sf.bg@abv.bg

Научен ръководител: доц. д-р Димо Пенков

Рецензент: доц. д-р Стефан Стефанов